

Staveren en de Groenlandse Compagnie

Studiegroep Oud Staveren

Inleiding

De Groenlandse Compagnie (Noordse Compagnie of Compagnie van Spitsbergen) was een kartel voor de walvisvaart die bestond van 1614 tot 1642 en die was opgericht door de deelnemende steden.

De Compagnie raakte al snel na de oprichting verwickeld in conflicten met Engeland, Denemarken en Zweden. Toenemende concurrentie en interne problemen zorgde tenslotte voor een vroegtijdig einde, maar niet voor de Friese afdeling.

In het jaar 1612 werd voor het eerst melding gemaakt van een commerciële expeditie naar Nova Zembla. Naast walvissen werd ook jacht gemaakt op walrussen, ijsberen en robben. De berenjacht leverde huiden en bont. Het was de vissers echter vooral om de walvistraan en de baleinen te doen.

De Noordse compagnie werd op 27 januari 1614 opgericht. Willem Cornelisz van Muyden, woonachtig in Amsterdam, was een van de eerste schippers die uitvoer. Aan boord waren vijf Franse Basken en een Engelse loods, de overige bemanningsleden waren afkomstig uit Noord-Holland.

Het handelsgebied van de Noordsche compagnie strekte zich uit van Straat Davis bij Newfoundland tot het Russische Nova Zembla. Van dit grote gebied eiste de compagnie geen territorium op, zij had alleen het handelsmonopolie in handen.

De walvisvaart was strikt seizoensgebonden. Schepen en bemanningen verlieten in het voorjaar de diverse havens van de Republiek. Na een reis van ongeveer drie weken arriveerden zij in de kustwateren van Spitsbergen, Jan Mayen- of Bereneiland. In september of uiterlijk oktober keerden de schepen weer terug. Al spoedig bouwden de verschillende kamers op Jan Mayen en Spitsbergen traankokerijen, zoals in de nederzetting Smeerenburg. De traan werd daarna in vaten naar de thuishavens vervoerd. Voor elke tocht die werd georganiseerd stortten de participanten geld. Na afloop van de tocht werd de winst verdeeld.

Het bestuur van de Noordse compagnie was aanvankelijk verdeeld over vijf kamers. Deze waren tamelijk zelfstandig en gezeteld in Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam en Delft. In 1616 kregen ook Vlissingen, Middelburg en Veere een kamer en in 1624 werden er nog twee Friese kamers toegelaten: Harlingen en Stavoren.

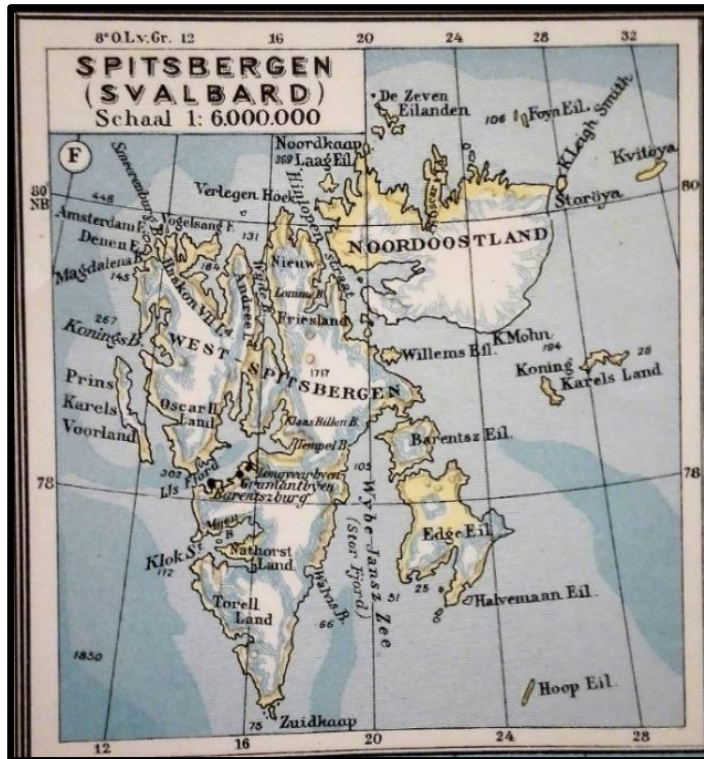
Het octrooi werd steeds voor 8 jaar verlengd en telkens voordat het afliep werd een verlenging aangevraagd. Zo liep het octrooi van 1614 af in 1622 en dat van 1621 in 1634 enz.

Toen 1634 naderde lieten de Staten van Friesland de Staten-Generaal nog weten dat zij het verzoek van de Noordse Compagnie om het octrooi te verlengen niet zouden goedkeuren. Zij hadden de voorkeur om de walvisvaart voor iedereen toegankelijk te maken. Het bleek namelijk dat langs de kusten rond Spitsbergen en Jan Mayen steeds minder walvissen werden gevangen. De vissers moesten daardoor vaker uitwijken naar open zee. Mede door het reeds vanaf 1625 noordwaarts opschuiven van de pakijsgrens ontstond een nieuw vangstgebied op volle zee, waarin het oorspronkelijke octrooi niet voorzag. Ondanks de door de

Friese Staten aangekondigde oppositie keurde de Staten-Generaal op 25-11-1633, in afwezigheid van de Friezen, de aanvraag toch goed en werd het octrooi voor 8 jaar tot 1642 verlengd.

Tot zover de situatie in 1634. We gaan even terug naar de beginjaren om de oorsprong van de Staverse belangen te onderzoeken.

Wybe Jansz van Staveren

In de beginjaren van de walvisvaart ontwikkelde een Staverse schipper zich op als be-langhebbend persoon: Wybe Jansz. We komen hem op 3 juli 1610 tegen in een verklaring uit het notariële archief van Rotterman. Het gaat over een lading die in 1604 door Wibo Jans van Staveren, schipper op "de Drie Coningen" werd afgeleverd.

Ook het bewaard gebleven journaal van schipper Heertien Jansz van Enkhuizen uit 1616 levert ons informatie over Wybe. Deze Heertien voer in opdracht van de "Bewijnthebbereren Der geocktroijerde Compenij van nuw gronlant" onder "jenerael" Pieter Jacobsz Geusebroeck.

Op 6 juni 1612 ontmoet hij in het poolgebied een aantal schepen waaronder die van Willem van Muijden en Wybe Jansz. Het blijkt dat deze schippers in twee dagen tijd al zeven walvissen gevangen hadden.

In 1623 treffen we Wybe Jansz opnieuw aan in het notariële archief van Rotterdam. In de acte wordt een verklaring afgelegd over een woordenwisseling tussen ene Gijsbrecht Gerritsz en Wijbrand Janssen, commandeur over enkele schepen van de kamer van Amsterdam over de slecht verzorgde vracht bestaande uit vaten traan.

Wybe Jansz was blijkbaar iemand waar men rekening mee hield en hij ontdekte zelf een baai in de Barentz Zee die naar hem vernoemd werd: het Wijbe Jansz Water bij het eiland Spitsbergen.

In een "Bosatlas" van 1956 wordt de baai nog vermeld. Zie bijgevoegde afbeelding vanaf het midden naar onder: de baai heet nu Stor Fjord.

We gaan weer terug naar de oprichting van de Friese Kamers.

De Staverse Kamer

Op 22-11-1634 ontvingen de Staten van Friesland het request (verzoek) van twee Friezen om aan de walvisvangst te mogen deelnemen. Dit waren Hilbrand Dircksz, burgemeester van Harlingen, en een goede bekende: Wybe Jansz, burger van Staveren.

Zij verzochten de "capture (vangst) van walvisschen en andere zeemonsters in de Noordsche Zee van omtrent de kust van Nova Zembla tot aan Tretum Davis, daaronder mede begrepen Spitsbergen, 't Beren eiland, Mauritius, 't Staten eiland, Wybe Jansz Water, de Zwarte Hoek, Groenland en andere Noordsche Eilanden".

Omdat de Friese Staten niet in het protest tegen de verlenging van het octrooi van de Noordse Compagnie werden gehoord verleenden de zij hun aanvragers zelf een octrooi voor een rederij ter Groenlandse Straat Davisvisserij en wel voor 20 jaar, waarmee de Friese Compagnie was ontstaan.

De compagnie werd verdeeld in twee kamers, Harlingen en Staveren, naar de herkomst van de aanvragers. De bevestiging van dit provin-ciale octrooi was in de eerste plaats een politieke zet om de grote Noordse Compagnie vrees aan te jagen voor het opkomen van concurrentie en om daardoor meer inschikkelijkheid af te dwingen.

Voordat het Friese verzoek werd ingediend bleken er in 1633 in Staveren al voorbereidingen te zijn getroffen om zo goed mogelijk te profiteren van deze lucratieve handel. Men had namelijk bedacht om ten oosten van de stad walvisvet tot traan te koken getuige het volgende bericht uit één van de oudste resolutieboeken:

"Burgemeesteren, schepenen ende raedt, sampt gesworen gemeentsluiden binnen Stavoren collegialiter op't raethuis aldaer vergaert wesende, hebben eendrachtelijck toegestaen ende mits desen in hueijeringhe gelaten Douwe Jans, burger alhier, alle last hebbende van de Groenlanse Compaingie ofte den Camer van dien binnen den stede Amsterdam ende tot profijjt van de selve seckere anderhalff eij(n)sen maedtlandt gelegen op de Wijmberts binnen deser stede jurisdictie, omme aldaer te mogen maecken ende tot voorschreven landt te gebruicken tot henne traenbranderie. Met belofte 't selvige landt tot henne profijjte geduerende de huieringe tot alle tijden ende voor allen menschen opspraecke te bevrien ende hen neffens dien in het vrije gebruick maintnieren. Onder verbant soo nae 't rechte, des belovende de voorgenoemde Douwe Jans in sijn vorige qualiteit gelijk hij aenneemt ende belooft mits desen onder verbandt sijnder goederen met submissie diverse derselvige ende sijn persoon den riale executie deser stede jaerlicx ter saecke van huieringhe aen den voorschrevene stede rentmeester te voldoen ende te betalen den summa van sestich carolus gulden, ijder tot 20 stuivrs gereckent, namentlijck op den (de datum is niet ingevuld). Ende dat geduerende den tijde ende soo lange de voorschrevene compaingie ende camer vandien den selvighen branderie aldaer gebruicken. 't Oirconde hebben burgemeesteren ende geswooren ghemeente voornoempt zamt Douwe Jansen desen beneffens mij secretaris binnen Stavoren bevestight. Huijden den 22e augusthij anno 1633".

Daaronder zijn de handtekeningen te lezen van de burgemeesters Evert Hendrickz en Tjaerd Sijtties en secretaris Frans Eikema.

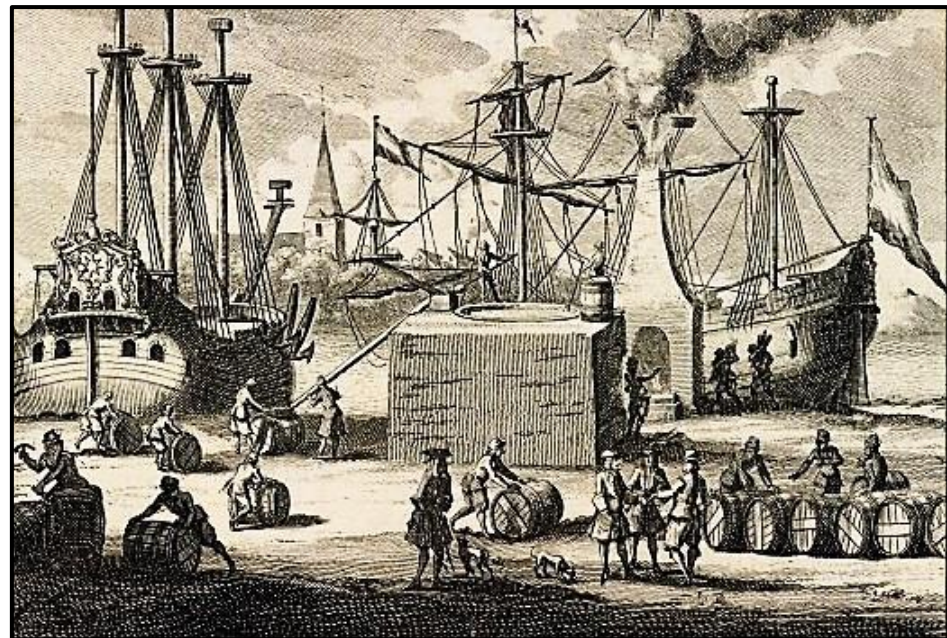
De Friese Compagnie probeerde met de Noordse Compagnie overeenstemming te bereiken en de visvangst te delen.

Toen dat eerst niet lukte rustte de Friese Compagnie in 1635 drie schepen uit op open zee bij Spitsbergen op walvissen te jagen. Dit was echter noch voor de Friezen noch voor de Noordse Compagnie een goede oplossing en de Friese Compagnie begreep al gauw dat ze de onderlinge concurrentie met de Noordse Compagnie niet lang kon volhouden en de Noordse Compagnie was bang dat deze gang van zaken andere concurrenten zou aantrekken. Er kwam ondertussen veel oppositie tegen het octrooi, vooral van Hollandse steden en dorpen. Het gevolg was dat de Noordse Compagnie de Friese kamers in 1636 tot haar kartel toeliet met

een verhoging van het quotum aan traan en de toestemming om ook walvissen in de Hollandse of Mauritsbaai in Spitsbergen te vangen. Dit alles werd met een 24-tal voorwaarden in een notariële acte voor notaris Johan van Warmenhuizen te Den Haag op 25-6-1636 vastgelegd. Namens de provincie Friesland tekenden Hillebrand Dircksz en Cornelis Damis.

De Friezen mochten in het vervolg ook de walvissen aan land afspekken en het spek koken onder de voorwaarde dat ze de andere kamers niet in hun werk zouden hinderen. De Friezen bleken echter toch niet zo welkom te zijn op het strand van Smeerenburg op Spitsbergen, waar ook de andere Nederlandse kamers van de Noordse Compagnie hun basis hadden. De directeur kamer van Harlingen zou gezegd hebben "als wij op Smeerenburg niet welkom zijn dan bouwen we onze eigen Friese traankokerijen op Deenseiland, in het zicht van Smeerenburg". Zo vestigden zij een traankokerij op het strand van Deenseiland in de baai die nu Virgohamna heet. Het waren 3 dubbele traanovens en vijf pakhuizen en ze noemden deze nederzetting de Harlinger (!) traankokerij.

Zoals we eerder hadden gevonden verplaatste de visserij zich meer en meer naar open water. Dit had natuurlijk consequenties voor de traankokerijen op de eilanden. Ten eerste was het barre poolgebied maar een deel van het jaar bewoonbaar en ten tweede was het veel te ver om na elke vangst van open zee eerst naar Spitsbergen te zeilen, zeker als men last had van het pakij, aan land de spek te zieden (koken) en daarna met nog een reis voor de boeg naar huis te zeilen met de vaatjes traan in het ruim. Het gevolg daarvan was dat men liever met de stukken walvisspek in het ruim naar de thuishaven terug zeilde om het daar in goed gebouwde traankokerijen te bewerken. Staveren had vermoedelijk al om die reden, zoals we gelezen hebben, vóórdat het octrooi werd aangevraagd een kokerij ten oosten van de stad gebouwd. Het stuk land, dat hierboven in het resolutieboek wordt bedoeld, zou tot in het begin van de 19^e eeuw nog bekend staan als "De traankokerij". Deze naam is nu een onderdeel van de laatste stadsuitbreiding op die plek. Uit allerlei bronnen valt overigens op te maken dat de stank aan boord van de schepen en niet te vergeten de kokerijen ondragelijk was. Voor de stad een geluk dat de wind toen ook al voornamelijk uit het zuidwesten kwam!

Er zijn helaas geen afbeeldingen van de Staverse traankokerij aan ons overgeleverd, maar om een indruk te geven is een willekeurig plaatje van een traankokerij bijgevoegd.

Het bouwsel bestond meestal uit een verhoging van metselwerk, waarin een vuur kon worden gestookt met daarop een grote pan om de stukken spek in te verwarmen. Via een gootje werd het gesmolten vet als traan in vaatjes opgevangen. Volgens verschillende bronnen werkten er 6 tot wel 20 personen in een kokerij.

De bedrijvigheid van de compagnie was niet alleen in de haven en buiten de stad te merken, In het noordooster kwartier van Stavoren bouwde men het "Groenlants Packhuijs". Dit pakhuis stond ongeveer waar zich nu het Hellingpad bevindt. Het pakhuis werd vast ook gebruikt om vergaderingen te houden, zoals ook in andere steden (Amsterdam) gebruikelijk was.

Dat de kamer van Stavoren nooit volledig in Friese handen is geweest blijkt uit enkele akten in het sententieboek van Stavoren: in 1640 is ene juffrouw Adriana Cool, weduwe van Hans Rombouts en wonende te Amsterdam, voor 3/8 eigenaresse van de "Noordtsche Groenlantsche Geoctroieerde Compagnie ter caemer van Stavoren". Zij heeft een geschil met Evert Gerrits, burger, moutmaker, mede participant, gewezen bewindhebber en administrateur van de compagnie. De Staverse rechtbank deed geen uitspraak, wat kan betekenen dat de zaak bij een hogere rechtbank moest worden voortgezet.

De Staversen bestieren wel de dagelijkse gang van zaken, want na Evert Gerrits Moutmaker is het Aucke Rinckes Brouwer, die in 1642 boekhouder en mede bewindhebber van de Groenlandse Compagnie te Stavoren is. Hij treedt dan namens de compagnie op in een geschil met ene Jacobje Pietersdr uit Enkhuizen.

De Noordse Compagnie raakte steeds meer door interne discussies en regeldwang in de problemen. Men liet het zelfs zover komen dat de bewindhebbers na het verlopen van het octrooi in 1642 geen verlenging meer hebben aangevraagd.

Daarmee was het monopolie opgeheven en stond de visserij open voor andere (particuliere) reders. Het gevolg daarvan was dat het centrum van deze bedrijfstak zich vooral verplaatste naar Noord-Holland en met name de regio Zaanstreek-Waterland. Veel Friezen trokken toen ook naar Amsterdam, waar zij bij de commandeurs daar aanmonsterden.

In de periode 1612-1639 was het aantal Friese schippers 18%, in 1640-1665 was dit gegroeid naar 38%. In Friesland echter bleven de kamers van Harlingen en Stavoren hun gezamenlijke activiteiten, ook die op Deenseiland, voortzetten. Het octrooi van de Friese Compagnie bleef immers tot 1654 van kracht en omdat de Noordse Compagnie nooit werd opgeheven maakten zij aanspraak op de oude rechten van deze compagnie.

Friesland speelde dus na de octrooiperiode van de Noordse Compagnie een grotere rol dan daarvoor.

De laatste officiële vermelding die we in de Staverse archieven hebben gevonden dateert van 1645, want in dat jaar verkopen de "gesamentlijke Bewinthebbers der geoctrojeerde Groenlantsche Company voor de Provincie van Vrieslant" het Groenlands pakhuis te Stavoren aan Claes Sytties voor 1550 gulden. In hetzelfde jaar is Wybe Jansz nog rentmeester en hoofd participant van de kamer van Stavoren.

De Harlinger traankokerij op Deenseiland werd vermoedelijk in 1662 opgeheven omdat de eigenaren in dat jaar een inventaris lieten opmaken.

Of Staveren en Harlingen daarna nog gezamenlijk als Friese Compagnie opereerden is twijfelachtig. Er is in ieder geval een sententie van het Hof van Holland van 23-11-1668 bekend die handelde over een oude zaak uit 1654, waarbij een vijftal schepen door de kamer van Harlingen waren uitgereed voor een reis naar Spitsbergen. Naast acht participanten (waarvan de namen ons niet bekend zijn) en de vier bewindhebbers worden de vijf commandeurs van de schepen worden genoemd. De "bewinthebbers van de Geoctroyeerde Noordse Compagnie ter camere binnen Harlingen" waren H. Wringer, J. Hillebrants, Jan Wybes (burgemeester van Staveren) en Junius Alema (burgemeester en penningmeester van de compagnie). Het betrof de schepen De Sint Pieter onder commandeur Elias Barents, De Vergulde Kat onder commandeur Lyckle Pieters, Het Blokhuis van Stavoren onder commandeur Zopingius, De Hoop onder commandeur Pieter Hilkes en een onbekende galjoot onder commandeur Hendrick Harmens.

Helaas zijn ons via dit onderzoek in archieven en literatuur maar een beperkt aantal Staversen uit deze periode van de Groenlandse of Noordse Compagnie overgeleverd, maar mogelijk dat verder onderzoek meer namen oplevert. Met de vermelding van een later bekende Friese walvisvaarder, Gale Hamckes, die in 1670 een naar hem vernoemde baai langs de westkust van Groenland ontdekte komen we aan het einde van deze avontuurlijke episode uit de Staverse bedrijvigheid.

Stadsarchief Amsterdam (Toegang 5075 ONA Not. van der Piet, inv nr 1036 (Stukken betreffende processen, boedels, concepten van requesten, rekeningen, translaten, brieven e.a. (portefeuille 1). Duplicaat op film nr. 1255, 1256; het eerste document op film 1255 is:

Corte reeck.e nopen- equipage op Groenlant ondert octroij van Vrieslant ter camere van Stauoren waer van Euert Gerritsz- Moutmaacker tbeleijt off directie heeft gehadt Anno 1635
 [Linker zijde]
 Tot d' equipage is gefurneert, bij de participanten onder de voors- camer sorterende f 26196.15: waer aff den helft is betaalt inde wtredinge, d' ander helft int wederkeeren, comt samen f 26196. 15:
 A.o 1635 voor 345 quarteelen traan retour a 40 gl- f 13800: :
 [O?]uer balinen 785: 14585: :
 40781:15:
 A.o 1636 In cassa tot dequipage deses iaers als blijckt hijer bouen : 22806.12:
 vangst van dit iaer 489 quarteelen traan a 40 gl- f 19560: :
 [O?]uer de balinen 1100: : 20660: :
 43466.12:
 Anno 1637 In cassa tot dequipage als blijckt 30466.12:

Vangst deses iaers , eer meerder als tvoorgae- doch hijer	26633.8:
	51100
[Rechter zijde]	
Is wtgegeuen voor dequipage daer onder timmeren vant packhuijs, ende anders als bij	
reck.e	f 17975.3:
Blijft in cas tot dequipage van a.o 1636	22806.12:
	40781.15:
Alsoo nu geen sonderlinge reetschap te coopen was, neme dat	
neme dat dequipage en aencleuen gecost mach hebben opt hooch.t	13000: :
Blijft bij cas tot dequipage vant iaar 1637	30466.12:
	43466.12:
Neme dese equipage & retour gecost te hebben	f 13000: :
Comt voorde perticipanten te goedt	38100: :
	f 51100: :
Wt welcke voorS f 38100: : comt voor Euert Gerrits- gereparteert ouer	f 26200: :
eerste inleggens rato sijns	f 10000: :
Joff.e Adriana Coole van hare participerende	6000: :
Ten behouue vande andere participanten a rata van	10200: :
	26200
	14541.19:
	8725:4
	14832:17:
	38100: :
Segge dat ioff.e naede voors- calculatie opt scheijden a.o 1637 most	
ontfangen, doch bij Euert ontfangen de somma van	f 8725.4

Helemaal onder aan het stuk staat nog Actum den 24^e Junij 1642

Er is op de film geen afbeelding van de achterkant van dit document.

Het volgende document op de film lijkt een duidelijk afwijkend papierformaat te betreffen.

Dit inventarisnummer bevat een zeer groot aantal (meerdere honderden) documenten die zonder verdere nummering of rangschikking op de film staan. Veel van deze documenten zijn in vaak ver uiteenlopende jaren dubbel beschreven. Het is daarom moeilijk om een digitalisatie aan te vragen van een specifiek document. Digitalisatie van het gehele inventarisnummer is ook nauwelijks een optie. Omdat het in dit geval om het eerste document op de film gaat is misschien daarvan digitalisatie aan te vragen. De transcriptie is gemaakt van de foto van het scherm.

Corse reeck' nopen equipage op Groenlant ondert octroy van Gricelant ter camere van Pruisoren
 waer van ~~Quint Stenitz~~ ~~Heintman~~ ~~tercey~~ ~~of~~ ~~die~~ ~~ge~~ ~~te~~ ~~ge~~ ~~ge~~

Amo. 1635

de equipage is gefinanciert, en de participante onder
 de eerste naam. foudronde f26196.15. waer off
 recht is betaelt. de uitdijng. daer geest int weder
 Rime, cont fance. f26196.15.
 A° 1635 voor 345 quinterwe, traan retou a 40ge. f13000. :
 in de balinc. 701. :
14585. :
 40781.15. :

de utgeging van equipage van onder timmering bent
 spactijnt, onder andere alle te rice. f17975.3. :
 Blijft in cas tot equipage van a° 1636. 22806.12. :
40781.15. :

A° 1636 in cas tot equipage d'06 iare als officel gijr bouis. 22006.12. :
 20ange f van dit iare 409 quinterwe, traan a 40ge f19560. :
 in de balinc. f1100. :
20660. :
 43466.12. :

Deels in cas foudronde recht geit te come, wal, name dat
 name dat equipage de aencomen geest f mag 8000 of 8000 f3000. :
 Blijft bij cas tot equipage van iare 1637. 30466.12. :
43466.12. :

Amo 1637
 in cas tot equipage als officel. 30466.12. :
 20ange f d'equipage, in mider alle bounges d'06 geest f26633.8. :
57100. :

Name de equipage d' retou geest te gese. f17000. :
 Cont boude participante te gaid. 38100. :
55100. :

de wale troude f38100. : cont van Quint Stenitz geyperant in f26200. : en bounges rate f10000. f14591.14. :
 f0000. 8725.4. :
 f10200. 14632.17. :
26200. :
 38100. :

Dege dat ioff' name troude calculatie opt f08000 a° 1635 met
 outfange, d'06, of Quint outfange de somme van. f8725.4. :

(1564-1618). Hun dochter was getrouwd met Reinier Pauw (1564-1636)
Beide mannen waren zeer vermogende Ams-terdamse kooplieden, medeoprichters van de VOC.
Wat opvalt is de grote winst die deze in-vestering op zo korte termijn opbracht.

Volgens deze rekening blijken er onder dit octrooi minstens 2 , waarschijnlijk 3 succes-volle reizen te zijn gedaan voordat de compagnie als zelfstandig opererende organisatie weer werd opgeheven.
Bevestigd wordt dat Evert Gerritsz Mout-maker het bewind voerde over deze onder-neming

Notaris van der Piet probeerde met deze akte na te gaan of Adriana Croon wel voldoende profiteerde van de opbrengsten.

Er is een andere akte waaruit blijkt dat hij mee voor haar optrad:
SAA toegang 5075 inv nr 1021A p. 982 een acte van 13 juni 1642 [deze acte van notaris van der Piet is online te raadplegen].
Er is volgens die acte al langer een conflict tussen haar en Moutmaker. De acte verwijst naar een compromis van 31 augustus 1641; Een dergelijke uitspraak van "goede mannen" is echter in dit inventarisnummer niet gevonden. Overigens wordt in deze acte alleen de plaats Harlingen genoemd. Er is in deze acte een soort toevoeging waarin zij weduwe van Hans Roze.. (=Rombouts) genoemd wordt.
Met dank aan Menno Leenstra voor het beschikbaar stellen van deze akte en transcriptie.

***

Stavoren betrokken bij de Groenlandse Compagnie

De Noordsche-Groenlandse Compagnie (Noordse Compagnie of Compagnie van Spitsbergen) was een kartel voor de walvisvaart, opgericht door de deelnemende steden, die bestond van 1614 tot 1642. De Compagnie raakte al snel na de oprichting verwickeld in conflicten met Engeland, Denemarken en Zweden. In het jaar 1612 werd voor het eerst melding gemaakt van een commerciële expeditie naar Nova Zembla, nadat men tot de conclusie was gekomen dat de walvisvaart bij Kaap de Goede Hoop geen goede perspectieven bood. De Noordsche compagnie werd op 27 januari 1614 opgericht op Vlieland. Willem Cornelisz. van Muyden, woonachtig in Amsterdam, was een van de eerste schippers die uitvoer. Aan boord waren vijf Franse Basken en een Engelse loods, de overige bemanningsleden waren afkomstig uit NoordHolland. In de compagnie werd aanvankelijk veel gebruikt gemaakt van Baskische harpoeniers en stuurlieden. Er werd behalve op walvissen ook jacht gemaakt op walrussen en robben. De berenjacht leverde huiden en bont. De walvisbaleinen waren bruikbaar voor het maken van schilderijlijsten, wandelstokken en mesheften. Het handelsgebied van de Noordsche compagnie strekte zich uit van de Straat Davis bij Newfoundland tot het Russische Nova Zembla. Van al dit gebied werd echter niets opgeëist door de compagnie, zij had alleen het handelsmonopolie in handen.

De walvisvaart was strikt seizoensgebonden. Schepen en bemanningen verlieten in het voorjaar de diverse havens van de Republiek. Na een drie weken durende reis arriveren zij in de kustwateren van Spitsbergen, Jan Mayen- of Bereneiland. In september of uiterlijk oktober keerden de schepen weer naar de Republiek terug. Al spoedig werden op Jan Mayen en Spitsbergen (Smeerenburg) traankokerijen gesticht. Dit scheelde aanmerkelijk in laadruimte en stank. Jarenlang heeft de compagnie het handelsmonopolie voor walvistraan in handen gehad. Voor elke tocht die werd georganiseerd stortten de participanten geld. Na afloop van de tocht werd de winst direct verdeeld. In de beginjaren komen we in de walvisvaart al een Staverse schipper tegen: Wybe Jansz. Hij had een lange ervaring als zeeman en was kennelijk geen onbekende in die kringen: Attestatie of verklaring, 03-07-1610, ONA Rotterdam, inv 16 acte 19/60 Jacob Symonsz: Aelbert Jans Vermaes, coopman te Bilbao in Biscayen, verklaart dat Evert Jans Poortmans, coopman, in October 1604 aan hem, met het schip "de Drie Coningen", met schipper Wibbo Jans van Staveren, 5 rollen was heeft gezonden.

In het journaal van Pieter Jacobsz Geusebroeck (ca 1566-1628/30) komen we Wybe Jansz ook tegen: 1612: Op 6 juni wordt de poolcirkel bereikt. De eerste walvissen worden gesignaleerd. Drie dagen later bereiken ze hun doel. Het is echt poolweer: het sneeuwt en het is bijzonder koud. Omdat men in de luwte van het eiland komt te liggen, kunnen de schepen niet dichtbij het land komen en vaart men een beetje heen en weer langs de kust. Tenslotte wordt een sloep uitgelaten en een aantal mannen gaan op verkenning om te zien of er walvis te vangen valt. Het blijkt dat Willem van Muijden, Wybe Jansz, Tijs Jansz Hoepstock en Claes Joosten al gearriveerd zijn. Zij hebben in twee dagen tijd al zeven walvissen gevangen. Willem van Muijden en Wybe Jansz hebben laten zien dat ze ervaren walvisjagers zijn. Op 2 augustus vertrekt het Vlissingse schip van Jan Verelle. De kleine Noorsche compagnie is ook al vertrokken. Op 4 augustus vertrekt een Engelsman. Op 5 augustus hebben Heertje Jansz, Claes Joris en Tijs Hoepstock hun boten vol. Ze laten dit weten door middel van een vreugdeschot. Maar dan verschijnt Wybe Jansz weer op de ree met een leeg fluitschip. In opdracht van de Heren Bewinthebbereren van de Noordsche Compagnie moet ook dit schip vol gevist worden. Iedereen moet daarbij helpen. De mannen protesteren: zij hebben aan hun eed voldaan om hun eigen schip vol te laden. Hun kleren zijn versleten of - bij het vooruitzicht te zullen vertrekken - overboord gegooid. Kortom, geen van de scheepsbemanningen voelt er iets voor mee te werken. De beraadslaging de volgende dag tussen de 'jeneraal', Heertjen Jansz en Pieter Geusebroeck heeft als uitkomst dat de volgeladen schepen weg zullen varen. Alvorens te vertrekken worden er nog producten uitgewisseld tussen Wybe Jansz en de anderen. Wybe Jansz krijgt een "tonnen grutten" en de anderen krijgen nieuwe haring, wijn en wortelen.

De woede richtte zich duidelijk niet tegen Wybe Jansz, maar tegen de Heren Bewinthebbereren.

In 1623 treffen we Wybe Jansz aan als commandeur van de kamer van Amsterdam. Attestatie of verklaring, 21-09-1623, ONA Rotterdam, inv 92 acte 32/69, Jan van Aller Az.: Op verzoek van Gijsbrecht Gerritsz schipper te Schiedam verklaart Adryaen Janssen Groot, 25 jr schipper op de Fortuyn, wonende te Coppenhaven in Denemarken dat hij met Gijsbrecht Gerritsz en Cornelis Janssen Cleynnenbouff op het eiland Mauritius in Groenlant is geweest bij Wijbrand Janssen van Staveren commandeur van enkele schepen van Amsterdam. Tussen Gijsbrecht Gerritsz en Wijbrand Janssen was een woordenwisseling geweest over de slecht verzorgde vracht, die bestond uit vaten traan.

Ook Michiel de Ruyter, Nederlands bekendste zeeheld, heeft tussen 1633 en 1635 als stuurman dienst gedaan op een schip van de Noordsche Compagnie. Waarschijnlijk kende hij de route uit de tijd toen hij nog matroos was.

Het bestuur van de Noordsche compagnie was verdeeld in vijf kamers. Deze waren tamelijk zelfstandig en gezeteld in Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam en Delft. Elke stad had zijn eigen installaties op de pooleilanden. In 1616 nam de Zeeuw Jan Lampsins deel in de compagnie. Toen kregen ook Vlissingen, Middelburg en Veere een kamer. In 1636 werden twee Friese kamers opgericht: Harlingen en Stavoren.

Een paar jaar daarvoor bleken er in Stavoren al initiatieven genomen te zijn om deel te nemen in deze lucratieve handel getuige het volgende bericht uit de resolutieboeken.

Resolutieboek Stavoren deel 15. Burgemr, schepenen ende raedt, sampt gesworen gemeentsluiden binnen Stavoren collegialiter opt raethuis aldaer vergaert wesende, hebben eendrachtelijck toegestaen ende mits desen in hueijeringhe gelaten Douwe Jans burger alhier alle last hebbende van de Groenlanse Compaignie, offe den camer van dien binnen den stede Amsterdam ende tot profijjt van de selve seckere anderhalff eijsen maedtlandt gelegen op de Wijmberts binnen deser stede jurisdictie, omme aldaer te mogen maecken ende tot voorschr. landt te gebruicken tot henne traenbranderie. Met belofte 't selvige landt tot henne profijjte geduerende de huieringe tot alle tijden ende voor allen menschen opspraecke te bevrien ende hen neffens dien in het vrie gebruik maintineren. Onder verbant soo nae 't rechte, des belovende de voorgenoemde Douwe Jans in sijn vorige qlt.. gelijk hij aenneemt ende belooft mits desen onder verbandt sijnder goederen met submissie div. derselvige ende sijn persoon den riale executie deser stede jaerlicx ter saecke van hieringhe aen den voorschr. stede rentmr te voldoen ende te betalen den suma van sestich car. gulden, ijder tot 20 strs gereckent, namentlijck op den (niet ingevuld). Ende dat geduerende den tijde ende soo lange de voorschr. compaignie ende camer vandien den selvighen branderie aldaer gebruicken. 't Oirconde hebben burgemrn ende swooren ghemeente voornoempt zampt Douwe Jansen desen benefens mij secretaris binnen Stavoren bevestight. Huijden den 22e augusthij anno 1633. Evert Hendreijex. Tijaerdt Sijtties. F. Eikema.

Het land zou later bekend in Staveren staan als De Traankokerij, waarover verder meer. Wybe Jansz kreeg in 1634 (of 1636) van de Friese Staten octrooi voor een rederij ter Groenlandse Straat Davisvisserij. Hij was ook één van de oprichters van een Harlinger traankokerij op Spitsbergen. Twintig jaar lang had die het octrooi van de Staten van Friesland om walvissen te vangen. Spoedig na 1656 namen ook reders uit de Zuiderzeesteden Hindeloopen en Workum aan de jacht op de omvangrijke buit deel. Het was de vissers om de walvistraan en de baleinen te doen. De traan was een geduchte concurrent voor de raapolie, die tot dan toe gezorgd had voor het branden van de snuitlampen. Daarnaast gebruikte men de grondstof voor de bereiding van zeep. De baleinen vonden aftrek bij de rijglijfmakers, die er voor zorgden, dat de dames volgens de laatste mode werden gekleed.

Spitsbergen en Jan Mayen-eiland waren al snel leeggevist. De schepen moesten toen vissen op open zee. Dit had natuurlijk consequenties voor de traankokerijen op de eilanden. Deden ze dat eerst op Spitsbergen

in het plaatsje Smeerenburgh, nu kon dat niet meer. Ten eerste was Smeerenburgh in verval en ten tweede was het veel te ver om van open zee eerst naar Spitsbergen te zeilen, daar de spek te zieden en dan nog weer naar Nederland te zeilen met de vaatjes traan. In allerijl werden in de Republiek traankokerijen gebouwd, bijvoorbeeld in het Noord-Hollandse Jisp in 1640.

Er bestaat nog een Wijbe Jansz Water, een baai in de Barentsz Zee behorende bij het eiland Spitsbergen of Svalbard genoemd naar de walvisvaarder uit Stavoren. Nu heet de baai Storfjorden.

De compagnie werd opgeheven in het jaar 1642 omdat de walvissen steeds verder de zee in werden gedreven. Bovendien was er inmiddels grote competitie van de Denen. De walvisvaart werd vrijgegeven en overgenomen door particulieren.

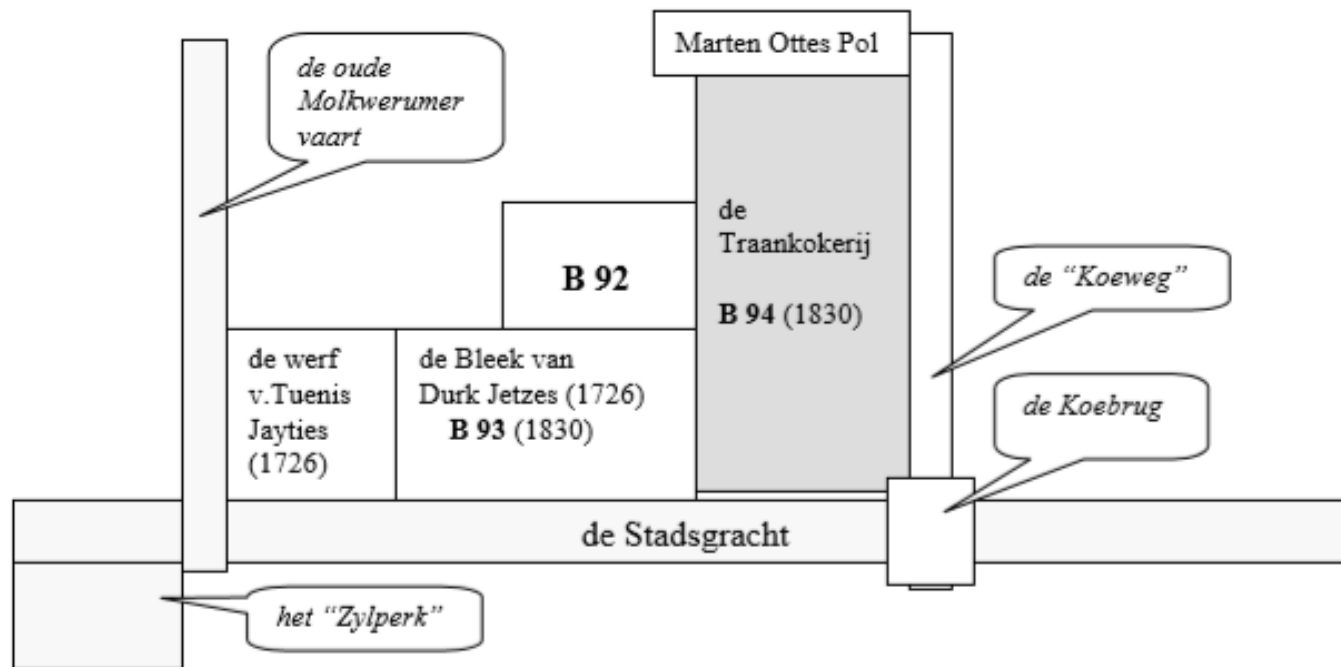
De walvisvangst werd op andere fronten voortgezet maar er kwamen steeds problemen. Uit het boek over het leven van Michiel de Ruyter: 1653 Te dezer tijdt was men met grooten ijver doende on 's lands vloot weer toe te rusten en van alles te voorzien. Ook werd per plakkaat der Heeren Staaten Generaal, de 25 Maart geteekent, de vaart op Groenlandt en de Walvisvanghst voor dit lopende jaar geschorst en verboden; op verbeure van schip en goedt, of de waarde van dien. Dit verbod strekte om te meer volk ter oorlogh te bekomen, en op dat de Groenlandvaarders niet in handen van d'Engelschen moghten vervallen.

Nog iets over het stuk land, de Traankokerij. In het Floreencohier van Staveren in 1700 lezen we: Fol. 35 De Burgemeester Gerloff Sygersma geeft aen navolgende landen o.a. van Rienck Hendrix Crediteuren overgenomen, te sien op fol. 33 een stuck landt de Traan Koockerey hebbende de Meerswegh ten Suyden, de Bleek ten Noorden, de Meerspol ten Oosten, de Stads graft ten Westen naasten. NB. Dit land bij de Burgemr. Sygersma overgenomen. Fol. 33 Rinck Hendricks landen, off Crediteuren land. Een stuck landt de Traankoockerij genaamt, hebbende de Meerswegh ten enz. Vanaf halverwege de 18e eeuw bezit de familie Hilverda de traankokerij.

Op heden den 20 Augustus 1764 d' Participanten van de Stavorse Noorder Meer na gedane aansegginge in't Vergulde Hooft te Stavoren bijeen vergadert, is geresolveert dat Jan Tuenis en Klaas Hilverda met hum landen, de Bleek, Wybe Lely Veltien en d'Traankokerij onder de Meer kunnen komen ter bemaling op Condities dat sij voor Maalgeld sullen betalen (en) de Meersomslagen, hoe hoog se oplopen, des dat sij hunne eigen pompen en dijken sullen moeten onderhouden. Ondertekend o.a. Claas Hilverda voor mijn Traankokerij, groot 5 pondematen (5 pdm = 1 ha 83 are en 5 centiare). Dit betekent dat het stuk land wel bemalen werd door de Noordermeerpolder maar buiten de droogmakerij ligt.

In het notarieel archief van Horatius Albarda (toegang 26, nr. 126001) vinden we de volgende overdracht: acte nr. 98 b, d.d. 23-12-1812: Jacob Lourens Blom, old schipper te Warns, koopt van Jouke Klazes Hilvarda, mr. bakker te Stavoren, zeker stuk

greidland, de Traankokerij genaamd, ten Oosten van de Stad Stavoren. Ruurd Hiddes de Jong is thans huurder. Naastliggers: de Noordermeer (met Marten Ottes Pol) ten Oosten, de weg ten Zuiden, de Stadsgracht ten Westen en Ruurd Hiddes de Jong en Teunis van der Molen ten Noorden. Vrije toegang na het land van Ruurd Hiddes de Jong om te melken en vrije overgang na de landen ten Noorden. Prijs f 800,= In 1999 is Andries Kuperus eigenaar voor hem zijn vader Andries (zoon van kastelein Andries, bijgenaamd "Broer"). Het land staat kadastraal bekend onder Stavoren Sectie B nr. 94, groot 20290 are.

D. Strikwerda en R. Boom 22-2-2010